

Obraćenje Bavaraca i Karantanaca – „bijela knjiga“ jednog ranosrednjovjekovnog misionarskog pothvata

Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weiße Buch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien mit Zusätzen und Ergänzungen, herausgegeben, übersetzt, kommentiert und um die Epistola Theotmari wie um Gesammelte Schriften zum Thema ergänzt von Herwig Wolfram, zweite, gründlich überarbeitete Auflage, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012., 419 str.

Prije tri godine, u izdanju Slovenske akademije znanosti i umjetnosti i Saveza povijesnih društava Slovenije, izišlo je drugo, temeljito prošireno izdanje jednog od ključnih narativnih izvora za povijest srednjeg Podunavlja u ranom srednjem vijeku, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Opravdanje za priređivanje novog izdanja, koje je posvetio svojim slovenskim prijateljima i kolegama, autor je, poznati austrijski povjesničar i specijalist za ranu povijest germanskih naroda, osobito Gota te ranosrednjovjekovlje istočnoalpskog i srednjodunavskog područja, pronašao u činjenici što se u više od trideset godina od prvog izdanja knjige (1979.) pojavilo i novo kritičko izdanje *Obraćnja Bavaraca i Karantanaca i Teotmarove poslanice* (Fritz Lošek, *Die „Conversio Bagoariorum et Carantanorum“ und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg* [Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte, 15], Hannover 1997.), kao i nove važne studije, uključujući i Wolframove, upotpunjujući spoznaje i nudeći nova tumačenja. Otada je prvo izdanje postalo umnogome nadmašeno.

Knjiga je podijeljena na osam cjelina, od kojih se posljednje dvije odnose na zemljopisne karte naslovljene „Karantanija u 8. i početkom 9. stoljeća“, „Bavarska i bavarski Istok u 9. stoljeću“, „Biskupije i samostani“ te „Salzburg i slavenska misija“, kao i opsežan popis izvora i stručne literature, zajedno s kazalom imena, mjesta i pojmova, dok je šesta cjelina kratak pogovor. Prva cjelina (str. 15-56) uvodna je historiografska studija spisa *Obraćenje Bavaraca i Karantanaca*; bavi se povijesnom pozadinom njegova nastanka, raspravlja o svrsi i ciljevima, ukratko razmatra izvore podataka i tekstualnu predaju s osloncem na Lošekovo mjerodavno izdanje te ističe glavne razlike, dopune i poboljšanja u odnosu na knjigu iz 1979. godine. Druga cjelina (str. 57-83) donosi usporedni tekst latinskog izvornika i njemačkog prijevoda, koji uglavnom slijedi Lošekovo izdanje. Treća cjelina (str. 85-217) sadržava bogat povijesni komentar, razvrstan po poglavljima spisa i dodatno raščlanjen prema pojedinačnim istraživačkim problemima, zasebno podnaslovljenima. Četvrta cjelina (str. 219-244) daje usporedni tekst i prijevod *Teotmarove poslanice*, zajedno s povijesnim komentarom, također razvrstanim po poglavljima spisa, uz podnaslove koji pokrivaju dva ili više takvih poglavlja. Petu cjelinu (str. 245-353) čine četiri studije, koje fokusom upotpunjuju priređene izvorne tekstove i njihove povijesne komentare, a od njih su tri već prethodno bile objavljene (str. 403): „Na krajnjim granicama Carstva. Organizacija karolinških marki od Baltika do Jadrana“; „Salcburške i čedadске Libri vitae i bavarski

Istok (799-907)¹; „Stvaranje država u srednjoistočnoj Europi na prelasku prvog tisućljeća i njihovi neuspjeli prethodnici. Pregledna usporedba“; „D. Arnolf 32: drugo kršenje riječi“¹.

Djelo je metodološki čvrsto ukorijenjeno u klasičnu historičarsku kritiku povijesnog teksta, što, uostalom, ističe i sam autor (str. 52-56), bez sustavnijih pokušaja da se spis analizira i naratološki i povijesno-recepcijski.² S potonjim u vezi zanimljiv je navod iz spisa koji svjedoči o ranosrednjovjekovnom poimanju ranije prošlosti Panonije i smjeni vlastodržaca i žiteljstva: „U starim su naime vremenima Rimljani posjedovali područja s južne strane Dunava u predjelima Donje Panonije i oko granica te su ondje radi svoje obrane podigli gradove i utvrđenja i mnoge druge građevine kao što se još vidi. Oni su svojoj vlasti podredili i Gote i Gepide. No 377 i više godina poslije Gospodinova rođenja Huni koji su živjeli na napuštenim mjestima na sjevernoj strani Dunava prešli su Dunav i otjerali Rimljane, Gote i Gepide. Od Gepida pak neki još ondje borave. No tada su došli Slaveni nakon što su odatle otjerani Huni i počeli nastavati različita područja u tim krajevima Dunava“ (c. 6: *Antiquis enim temporibus ex meridiana parte Danubii in plagis Pannoniæ inferioris et circa confines regiones Romani possederunt ipsique ibi civitates et munitiones ad defensionem sui fecerunt aliaque edificia multa, sicut adhuc apparet. Qui etiam Gothos et Gepidos sue ditioni subdiderunt. Sed post annos nativitatis Domini CCCLXXVII et amplius Huni ex sedibus suis in aquilonari parte Danubii in desertis locis habitantes, transfretantes Danubium expulerunt Romanos et Gothos atque Gepidos. De Gepidis autem quidam adhuc ibi resident. Tunc vero Sclavi post Hunos inde expulsos venientes coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare*). U komentaru Wolfram ispravno detektira narativnu metodu sastavljača spisa i prepoznaje ovaj navod kao proširenje navoda iz 3. poglavlja, gdje se u jednoj rečenici sažimao red kojim su se smjenjivali panonski vlastodršci. Zapije kod godine 377., koju karakterizira kao spisateljevu „čistu izmišljotinu“ (str. 145). Nabraja moguće izvore koji su piscu više ili manje mogli stajati na raspolaganju za pronalaženje spomenute godine, a njima bi se možda smjela pridodati i Jeronimova poslanica Heliodoru sa svojim glasovitim odlomkom: „Dvadeset je i još više godina da se između Konstantinopola i Julijskih Alpa svakodnevno lije rimska krv. Skitiju, Trakiju, Makedoniju, Tesaliju, Dardaniju, Dakiju, Epir, Dalmaciju i sve Panonije pustoše, otimaju i pljačkaju Got, Sarmat, Kvad, Alan, Huni, Vandali, Markomani“ (*Epistola 60: Viginti et eo amplius anni sunt quod inter Constantinopolim et Alpes Iulias cotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Thessaliam, Dardanium, Daciam, Epiros, Dalmatiam cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus,*

¹ Dometak o kršenju riječi odnosi se na činjenicu da je Wolfram u pogovoru svoje knjige *Salzburg, Bavarska, Austrija (Salzburg, Bayern Österreich*, Beč 1995.) naveo da bi ovom monografijom želio okončati istraživanje ranosrednjovjekovne povijesti Austrije. No, već dvije godine zatim uslijedilo je prvo kršenje riječi radom „Wortbruch I. Nachträge zu ‘Salzburg, Bayern, Österreich’“, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Beč 1997., 467-471 (str. 340, 401).

² Autoru je promaknuo i jedan noviji rad koji se spisom bavi kao izvorom za pitanja etničkog identiteta: Thomas Lienhard, *De l'intérêt d'une identité ethnique: les chefs slaves et la Chrétienté d'après la Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, u *Texts and Identities in the Early Middle Ages*, ur. Richard Corradini, Rob Meens, Christina Pössl i Philip Shaw, [Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften 344, Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 12], Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006., 401-412.

Alanus, Huni, Vandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt).³ Pismo je iz 396., pa bi se i godina 377. te dometak „i više“ (*amplius*), unatoč tome što se ne spominju Gepidi, sjajno poklapali, ali bi to podrazumijevalo sastavljačevu uistinu zavidnu upućenost u povijest kasnog Rimskog Carstva jer se u samom pismu izrijeком ne kaže kad je točno napisano, iako se navode prilično točne kronološke odrednice.⁴ Međutim, Wolfram je, nažalost, zanemario recepcijsku dimenziju navoda i propustio istaknuti njegovu ideološku sastavnicu u vezi s nastavkom teksta, u kojem je riječ o franačkom osvajanju Panonije. Navod zorno pokazuje kako je ranosrednjovjekovni pisac doživljavao političku i naseobinsku povijest Panonije od rimskih pa do svoga vremena i koje je narode smatrao ključnim akterima u panonskoj prošlosti. Napokon, istaknuvši da su Huni otjerali Rimljane, Gote i Gepide iz Panonije, a onda da su sami naposljetku podlegli Francima – bez obzira na to što je u prvom slučaju zapravo riječ o Hunima, a u drugom o Avarima jer, kao što Wolfram zapaža, njihovo je poistovjećivanje uobičajeno u srednjem vijeku (str. 145) – pisac predstavlja franačke osvajače kao rimske nasljednike (ovdje se kao pomagači Francima u svladavanju „Huna“ više čak ne spominju Bavarci s Karantancima, kao u 3. poglavlju) i silu koja je Slavenima omogućila naseljavanje u Panoniji.

Od posebnoga interesa za ranosrednjovjekovlje današnjeg hrvatskog prostora prikaz je upravopolitičkog ustroja bavarskog Istoka i njegovih mijena u povijesnom komentaru uz sam spis (str. 166-173). Pritom Wolfram donosi i ponešto drugačija tumačenja: savsko-dravsko međurječje poistovjećuje sa Slavonijom (str. 167), odnosno govori o slavonskoj kneževini Sisak/Siscia (str. 170), a da se poblize ne određuje što smatra pod tim horonimom; kaže da je sišćanski knez Ljudevit ustao protiv furlanskog „nadgrofa“ (vojvode/prefekta) Balderika (str. 171); bugarski prodor u Panoniju južno i sjeverno od Drave 827. objašnjava kanovom željom za sprečavanjem daljnjih pokušaja slavenske etnogeneze na panonskom braniku bugarskog vladavinskog područja (str. 171); ističe da su nakon preustroja 828. Češka i Sisak ostali pod vladavinom *duces*, jednog ili više gentilnih kneževa, te bilježi da je knez Braslav 896. dobio panonsku kneževinu Moosburg/Zalavár, nakon što je prethodno vjerojatno izgubio Sisak (str. 173). Tek u komentaru uz *Teotmarovu poslanicu* Wolfram pojašnjava da je Braslav ostao bez Siska u korist nekadašnjih saveznika Mađara (str. 241), odnosno da se povukao iz Slavonije (str. 242).⁵ Braslavovu smrt, odnosno pogibiju smješta u 900. godinu, kad su Mađari na povratku iz navale na Italiju opustošili Panoniju, te navodi da je neuspješan mađarski napad na Karantaniju 901. godine išao preko savsko-dravskog međurječja jer je cilj napadača bio najjužniji dio Bavarske (str. 242).⁶

Vrijedna je i pregledna studija posvećena ustroju karolinških marki od Baltika do Jadrana, koja u širi kontekst stavlja obilježja franačke pogranične uprave i nastanak gentilnih kneževina na današnjem hrvatskom prostoru. *Dossier* obogaćuje i prikaz ustanka kneza Ljudevita u preglednoj studiji o stvaranju država u srednjoistočnoj Europi oko

³ *Hieronymi Epistula LX*, 16. 2 (*Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, rec. I. Hilberg [Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 54], Pars I: *Epistulae I-LXX*, Wien-Leipzig 1910.).

⁴ O pismu vidi J. H. D. Scourfield, *Consoling Heliodorus. A Commentary on Jerome, Letter 60*, Oxford: Clarendon Press, 1993., posebno 230-232 za dataciju.

⁵ Wolfram nije sasvim dosljedan u tituliranju Braslava jer ga na jednome mjestu istodobno povazuje i sa Siskom i s Moosburgom i to u vezi s događajem iz 884. godine (str. 199).

⁶ Za drukčije viđenje usp. Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*, Zagreb: Plejada, 2011., 191-194.

1000. godine, u kojemu se može naći i nekoliko interesantnih opaski. Tako se, između ostalog, kao središta hrvatske etnogeneze navode Bihać i Klis, a „Ilirik“ (misli se na Ljudevitovu kneževinu) opisuje kao školski primjer za sastojke jedne neuspjele etnogeneze (str. 317); knezu Borni pripisuje se vrhovništvo i nad Guduščanima i nad Timočanima, a ime Guduščana objašnjava se prema imenu rijeke Gacke (str. 318)⁷. Za razliku od ranije rečenoga u tekstu, sada se za Ljudevita kaže da je neprijatelja imao u franačkom grofu i vojvodi Furlanije Kadolahu (str. 317).

Ovaj kratak prikaz bogatstva ponuđenih sadržaja i tumačenja u Wolframovoj knjizi može se bez zadržke završiti općom ocjenom da je u pitanju vrlo uspješno i nadasve korisno izdanje, koje na jednome mjestu donosi, u latinskom izvorniku i njemačkom prijevodu s detaljnim komentarom i pripadajućim raspravama, dva teksta crkvene provenijencije, relevantna za rekonstrukciju povijesnih prilika u srednjem Podunavlju u ranom srednjem vijeku. Djelo će jednako dobro poslužiti kako stručnjaku dubinom i opsegom svoga uvida, tako i upućenom čitatelju preglednošću i temeljitošću istraživačkog diskursa.

Hrvoje Gračanin

Austrija prema Bosni i Hercegovini u 18. stoljeću

Boro Bronza, Austrijska politika prema prostoru Bosne i Hercegovine 1699-1788., Banja Luka: Filozofski fakultet, 2012., 406 str.

U uvodnom dijelu knjige autor obrađuje prostor Bosne i Hercegovine u političkim projekcijama Austrije tijekom 16. i 17. stoljeća i to geografske i kronološke granice percepcije austrijske politike prema prostoru Bosne i Hercegovine, a nakon toga kronološki obrađuje pojedina zbivanja koja su se odvijala prije kraja 17. stoljeća. Pri tome posebno mi se značajnim čini pregledna obrada početka habsburške istočne ekspanzije tijekom Bečkog rata (1683. – 1699.), organizacija habsburške vlasti u sjeverozapadnoj Bosni, prodor Eugena Savojskog do Sarajeva 1697. i obrada mira u Srijemskim Karlovcima 1699.

Prvi je dio knjige o ofenzivi Habsburške Monarhije prema prostoru Bosanskog pašaluka i obrađuje razdoblje od Srijemsko-karlovačkog mira, potpisanoga 1699., do Požarevačkog mira iz 1718. U sklopu ovoga dijela knjige autor je obradio vanjskopolitičke okvire habsburške politike prema jugoistočnoj Europi, razgraničenje prema odlukama srijemsko-karlovačkog mirovnog ugovora 1699. – 1701., Bosnu i Hercegovinu u ideološkim koncepcijama Pavla Ritera Vitezovića, problematiku prije i tijekom ratovanja 1716. – 1718. s mirovnim kongresom u Požarevcu 1718.

⁷ O Guduščanima vidi Hrvoje Gračanin, Guduskani/Guduščani – Gačani: promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja, u *Gacka u srednjem vijeku. Zbornik radova*, ur. Hrvoje Gračanin i Željko Holjevac, Zagreb-Otočac 2012., 49-68.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

47

vol. 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2015.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 47, vol. 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor
Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board
Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*
Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Samanta Paronić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

RADOVI 47
vol. 2

ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU